

Літературний портрет письменника в листах та діалозі

Вперше в українському літературознавстві розглядається літературний портрет діаспорного письменника О.Смотрича крізь призму прочитання листів та документів грізної воєнної пори. Саме в цей час йому пощастило працювати в газетах «Українське слово», «Подільнин», перебувати в оточенні відомих культурних діячів (Олена Тегіга, І.Ірлявський (Рошко), Б.Якубський, Г.Світлицький, М.Лазорський та ін.). Оточення, листи і документи своєрідно «відсвічують» світогляд письменника, який яскраво виражений у його художній практиці.

Ключові слова: Олександр Смотрич, лист, газета, дослідження, документ, стаття, література, письменник.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Творчість діаспорного письменника Олександра Смотрича (справжнє прізвище Флоринський), який народився в Кам'янці-Подільському досі не здобулася на окреме монографічне дослідження. Є окремі публікації про нього В.Мацька, Л.Тарнашинської, Ю.Коваліва, але вони жодним чином не заторкують проблему, що винесена у заголовок.

Формулювання цілей статті... Відтак мета публікації полягає в тому, щоб на основі першоджерел розкрити літературний портрет Олександра Смотрича, його перший період творчої діяльності, який припав на роки Другої світової війни, де він разом з Оленою Телігою, Борисом Якубським, Іваном Ірлявським працював в газеті «Українське слово» (Київ, вул. Бульварно Кудрявська, 24).

Виклад основного матеріалу... По смерті письменника (помер 13 грудня 2011 р.в містечку Фергус, Канада) його дружина Ніна Флорук (дівооче прізвище Данильців) на адресу професора В.П.Мацька надіслала документи. Серед них від 01.06.1942 р. №269 є «Довідка дана Флоринському Олександрові в тому, що він дійсно перебуває на журналістичній праці в газеті «Нове українське слово», де друкується з 12 жовтня 1941 р. З 15 жовтня 1941 року п.Флоринський працює як літературний кореспондент літературно-мистецького відділу.

За час від 12 жовтня в газеті «Нове українське слово» було надруковано 25 статей Флоринського, присвячених українському та західноєвропейському мистецтву, видатним діячам, ряд рецензій та хроніки.

Головний і відповідальний редактор, професор К.Штепа» [1].

А ще редактор Кость Штепа так характеризував О.Смотрича: «п.Флоринський Олександр Іванович працював в редакції «Нове українське слово» з часу заснування цієї газети як постійний кореспондент по відділу літератури і мистецтва. Спеціально йому була доручена справа культурно-мистецької хроніки, театральнo-музичних рецензій тощо.

Свою роботу п.Флоринський виконував бездоганно і показав себе цілком кваліфікованим журналістом. До своїх службових обов'язків також ставився завжди уважно.

З редакції звільнений виключно за своїм бажанням». Хоча в розмові з В.Мацьком письменник вказує на те, наче Штепа сказав: «Ми тебе звільняємо».

Смотричеві поталанило працювати у відділі під керівництвом помітної постаті в літературному та науковому середовищі того часу, інтелектуала-професора Бориса Якубського [2], який, за спогадами Д.Гуменної не любив студентів-селюків. Саме Борис Володимирович дав високу оцінку праці О.Смотрича: «Пан Олександр Іванович Флоринський працює в газеті «Нове українське слово» з самого початку її заснування (ще коли вона мала назву «Українське слово»). Маючи фах музиканта, п.Флоринський закінчив консерваторію [3] – Олександр Іванович дуже розуміється в інших видах мистецтва, а також в художній літературі. Як газетний працівник, п.Флоринський виявив акуратність, сумлінність, потрібну в багатьох випадках обережність, вміння обробляти взяті матеріали та використовувати їх, рідку чесність і прямоту.

До особистої вдачі п.Флоринського належить надзвичайна скромність. Довгий час Олександр Іванович був відповідальним секретарем відділу літератури і мистецтва в газеті «Нове українське слово».

Професор Б.Якубський».

З вересня 1942 року О.Смотрич влаштувався випусковим в редакцію газети «Подільнин» (м.Кам'янець-Подільський). Однак, в посвідченні, що його підписав редактор газети Микола Коркішко (відомий в діаспорі прозаїк за прізвиськом Лазорський), 15 березня 1944 року пише, що О.Смотрич був його заступником: «Пан Флоринський Олександр працював в редакції газети «Подільнин» з вересня 1942 року по день евакуації – 15 березня 1944 року, як добре обізнаний в своїй справі літературний працівник і заступник редактора.

Як літературний знавець і мистець за час своєї праці в газеті дав серію досконало написаних статей з галузі української літератури і мистецтва. Тим самим пан Флоринський сприяв популяризації і поширенню газети «Подільнин» серед населення гетіту.

Редактор-видавець «Подільнина» М.Коркішко» [4]. В автобіографії трапляються деякі документальні розбіжності. Так, в аусвайсі-посвідченні, датованому 22 лютого 1943 року, зазначено, що Олександр Флоринський трудиться у видавництві «Подільнин» (установа товариства «Преса України» у Луцьку) на посаді літпрацівника. Посвідчення завірив редактор і письменник Дмитро Корбутяк. Тоді як в подібному документі, що його видано 15 лютого 1944 року і завірено печаткою, вперше до прізвища додано прикладку «Флоринський-Флорук працює на посаді редактора», а не заступником.

О.Смотрич, працюючи в «Подільнині» постійно підтримував контакт з берлінським щотижневиком «Голос», що його редагував письменник Б.Кравців. Означений часопис зчаста подавав критичні статті О.Флоринського. Так, у №18 за 1942 рік до 70-річчя з дня народження народного художника України, композитора Григорія Світлицького Флоринський в «Голосі» надрукував розлогу статтю, а 6 грудня 1944 р. помістив дослідження «Шевченко-маляр». В інших числах оприлюднив статті про М.Бурачека, М.Самокиша, К.Стеценка, О.Кошиця, І.Труша, В.Касіяна, М.Леонтовича, дослідження «Шевченко і Репін» тощо. Тому, евакуювавшись, він особливо не переймався, де працювати, а попрямував у Берлін. Богдан Кравців забезпечив йому місце літредактора. Зокрема, у німецькомовному Сертифікаті, виданому 15 березня 1945 р. редакцією української газети «Голос», йдеться про те, що «пан Олександр Флоринський, який народився 28 квітня 1922 року в Кам'янці-Подільському (Україна), проживає в Берліні на вулиці Габсбурзькій, 3 і працює літературним редактором у нашому видавництві щотижневої газети під контролем прес-служби імператорського уряду».

Формування світогляду письменника відбувалося в середовищі української інтелігенції спершу Харкова, з тим Києва. Ось як про це зізнається в листі (29.09.2009) до В.Мацька: «У Харкові я перебував з 1924 року по 1936 рік. В початках родина замешкала в районі Холодної Гори, де батьки рентували одну кімнату. Адреси не знаю. Десь 1924 року переїхали на Основу, де замешкали неподалеку колишнього маєтку Квіток (адреса: Пилипівська, 4). З 1930 до 1936 рр. навчався в 27-ій українській семирічці, розташованій у будинках занедбаної оселі Квіток.

Одночасово навчався в музичній школі Крамаренка... В час мого перебування на Основі мешкало чимало свідомих українців таких як М.Вериківський, композитор Шевченко, Лавриненко (Дивнич) і багато інших. Діяв український професіональний театр, давали концерти Богуславський і Фоменко». Автор оминув згадку про навчання після 1936 року в Києві. Саме в школі №98 (Сталінський район) навчався, закінчив 8 класів в другій залізничній школі. Картка успішності свідчить, що рідну мову він знав на відмінно, літературу і суспільствознавство – добре. Важче давалися точні науки. Його вабила музична освіта, отож після восьмирічки поступив у Київське музично-хореографічне училище (Музичний завулок, 3). Підписана директором Краснопольським довідка від 9.09.1941 р. засвідчує, що Флоринський О.І. «дійсно навчається на IV курсі фортепіанного відділу Київського музично-хореографічного училища».

Отримавши диплом про середню музичну освіту, він не полишає думки про здобуття вищої. У Києві відчуває, як німецька влада вороже ставиться до українців-інтелігентів. Брата Романа (1924 р.н.) забрали на примусові роботи до Німеччини, звідки не повернувся. Батьки вирішили рятувати ситуацію. Вони «намацують» шлях через давно знайомого українського патріота і письменника Віктора Приходька, в якого на початку 20-х років квартирували в Кам'янці-Подільському і в хаті якого народився майбутній письменник О.Смотрич. В.Приходько «прозондував» ґрунт, тому спершу до рідного міста прибув Олександр, влаштувався на роботу і лише після цього до нього прибули батьки. Це, по-перше, а по-друге, на випадок еміграції – з Поділля ближче до кордону. Так воно і сталося 15 березня 1944 року з наступом радянських військ, Флоринські покинули Поділля назавжди.

Про батьків О.Смотрич писав скупом: «Мій батько по Другій світовій війні виїхав до Канади, де й скінчив життя. Моя мати українка литовського походження» [5]. Насправді ж, мати письменника Софія Францівна Касперович народилась 4 лютого 1894 року у Вільно. Її батьки були католиками, то ж, як свідчить метрика, була охрещеною 18 квітня в костелі Петра і Павла. З чоловіком вони

були ровесниками, Іван Семенович Флоринський походив із с.Підвисоке на Черкащині. Але обоє сповідували над усе національну ідею, в душі заперечували більшовицьку ідеологію, яка знищила на їхніх очах кращі інтелектуальні сили, цвіт нації, тому при першій же нагоді не з власного примусу назавжди покинули Україну. Олександр 1949-го закінчив в Ганновері музичний інститут, що дало змогу, приїхавши до Канади, з 1954 р. працювати професором музики в Торонтському університеті аж до виходу на пенсію.

Для розширення біографічної канви письменника з доброї ласки професора В.П.Мацька нижче публікуємо його телефонну розмову з О.Смотричем, що відбулася 4 березня 2010 року (публікується вперше):

– Біда, поламав бедро. Три тріщини. Зшивали в трьох місцях. Лежу. Живу на хуторі, від Торонто за 100 кілометрів. Будинок старий, 1875 року побудовано. Зручностей ніяких. Не могли майстри провести кабель – не змогли з вулиці пробити камінну стіну. То просто кинули через поріг в кімнату, де лежу, 30-метровий провід. Так можу з вами тепер розмовляти. Ви цікавитесь Оленою Телігою. Так, наші кабінети в редакції «Українського слова» (згодом «Нового українського слова») були поруч. У ті часи поетеса навіть була весела, дотепна, оптимістична. Однак ті, хто приїхав із-за кордону трималися осібно. В редакції я був наймолодшим – 19 років – і єдиний, хто розмовляв чистою українською літературною мовою. Мене навіть запитували: «Ви що з Галичини?». Відповідав: «Ні, зі східної України». А всі, хто зі мною були в редакції, розмовляли між собою російською мовою. При редакції газети було два наглядачі – один від гестапо (ми його не знали, він ні з ким не спілкувався) і від поліції. Я вів у редакції мистецький відділ, ходив по музеях, відвідував театри, концерти. Однак бракувало досвіду газетної роботи, і мені Штепа сказав: «Ми тебе звільняємо». На моє місце взяли Л.Окіншевича. До тих, хто був зі східної України німці чомусь ставились поблажливо. Більше приглядалися за тими, хто з ними прийшов, як до українських націоналістів – вони і потрапили в немилість гестапо, були розстріляні. Щось Олена Теліга відчувала, бо радила мені з Києва їхати. Після мого звільнення я написав листи в усі редакції. Відгукнувся єдиний секретар з «Подільянина» Корбутяк. Це була зима 1942 року. Подався я до Кам'янця-Подільського, а слідом за мною і батьки приїхали. Перед від'їздом я зайшов до Теліги і кажу: «Тікайте, їдьте зі мною до Кам'янця». Але вона не пристала на мою пропозицію. Невдовзі її розстріляли. Пригадую, був у нас росіянин Щаблов (тут, за кордоном, він уже писався Щаблюк). Мав дружину єврейку. Їй сказали прийти з документами ніби для відправки на Мадагаскар. Він вирішив іти разом з нею. Перевірили паспорти. Дружину забрали, а його фашисти буквально викинули з натовпу. Отаке довелося пережити.

* * *

Із розмови О.Смотрича 9 березня 2010 року:

– На пенсію вийшов 1987 року. У Торонто в мене була хата невеличка, однокімнатна і кухня. Тісно. Місто гамірне, друге за величиною після Нью-Йорка. Вирішили з Ніною переїхати на природу. Купили за сто кілометрів від Торонто хату і переїхали в 1994 році. До центральної дороги з твердим покриттям триста метрів. Сусіди є, живуть за один кілометр від нас. А до містечка, де є медичний заклад – 20 кілометрів.

Що стосується газети «Подільянин», то в перший же день, як я приїхав до Кам'янця-Подільського і став на роботу, то переді мною на дверях (а редакція містилася в приміщенні губернського комісаріату) повісили оголошення трьома мовами (німецькою, російською і українською) про те, що вчора розстріляно 360 жовто-блакитних комуністів (це так фашисти називали українських націоналістів). То вигадка, звичайно, що українські націоналісти вели активну роботу. Вони сиділи в підпіллі. А їхні дії носили локальний характер. Я квартирувався в працівника редакції, місцевого жителя Коваліва (симпатичний чоловік), то через його дружину одержував інформацію. А він себе нічим не видавав, що є українським націоналістом. Суцільна конспірація.

В редакції крім Корбутяка, був ще й Сочинський, строгий. А я займав непомітну посаду в газеті – був випусковим в друкарні. Міст через Смотрич був зірваний. То мені доводилося спускатися в каньйон, з нього переправлятися через річку і йти в друкарню, в Старе місто. Що я робив? Дивився, де є всякий рядок, забирав, де не вмщався матеріал – підкорочував. Сочинський тоді був відповідальним секретарем, знав німецьку мову, переважно перекладав тексти, адже матеріали здебільшого в газету доставляли німці. Моя посада нині називається випусковий, а в роки війни – «метранпаж». Отаке ще пригадалося.

З усього вищевомленого можна зробити певні висновки, що літературний образ, творчий портрет О.Смотрича яскраво постає в листах і діалозі на відстані. Світогляд письменника насамперед формувався під впливом національно-патріотичних батьків, родинного виховання, а отже, його душа прагла інтелектуального спілкування, яке він знайшов, працюючи

кореспондентом, в особах І.Ірлявського, О.Теліги, Г.Світлицького, В.Січинського, В.Приходька, М.Коркішка, Д.Корбутяка. В цьому нас переконують листи і діалоги письменника, архівні документи. Як працювати над художнім і літературно-критичним матеріалом майстер слова також чимало перейняв з творчої роботи відомого літературознавця Б.Якубського. Саме останній в роки війни дав позитивну характеристику щодо журналістської та літературної практики молодого О.Смотрича. На еміграції його стилетворчість, новелістичне письмо привернуло увагу маститих критиків В.Виннченка, Ю.Шевельова, В.Чапленка, Ю.Лавріненка. Насамкінець для підсилення нашої думки, наведемо оцінку новеліста В.Русальського, який в листі (25.11.1955) до О.Гай-Головка писав: «Якої ти думки про новелі О.Смотрича? Як на мене, він добре володіє матеріалом... Але здібна холера! Твій і мій конкурент. Власне, мене тільки радує, що вони ті конкуренти е... Це головне» [6]. Отже, до кінця днів своїх письменник-модерніст працював творчо як майстер пера, пензля і блискучий професор музики, як свідомий українець, який і в чужомовному середовищі постійно розмовляв чистою літературною українською мовою, виховав не одне покоління талановитої творчої молоді (серед них, до речі, і його дружина Ніна Флорук).

Список використаних джерел і літератури:

1. Документи О.Смотрича, наведені в тексті, зберігаються в сімейному архіві В.Мацька.
2. Якубський Борис Володимирович (1889, с.Іллінці на Київщині – 28.12.1944, Київ) – літературознавець, критик, професор Київського ІНО. Співробітник Комісії для видання пам'яток новітнього українського письменства ВУАН та Київської філії Інституту літератури імені Т. Шевченка. В «Новому українському слові» опублікував статтю «Реалізм і романтизм в українській літературі» (1942, 5 лютого. – С. 3). Автор праць «Наука українського віршування» (К. 1922), «До проблеми ритму Шевченкових поезій» (зб. «Шевченко та його доба», П. К. 1925). За німецької окупації 1941 Якубський залишився в Києві, працював в газеті «Українське слово», за що поплатився життям. Спецпідрозділом СМЕРШ (смерть шпигунам) арештований 1 липня 1944 р. Від непосильних катувань помер у Лук'янівській тюрмі. Очевидно, подібна доля чекала на О.Смотрича, тому й емігрував.
3. Б.Якубський помилився, бо О.Флоринський не закінчив Київську консерваторію, а музичне училище.
4. Коркішко Микола Панасович (27.10 (09.11) 1884, Полтава – 13.03.1970, Австралія) – український письменник, журналіст і географ. Псевдоніми – М. Карельський, М. Лазорський. В роки війни був редактором газети «Подільнин».
5. Невідомий Олександр Смотрич (Флоринський): листування з Віталієм Мацьком // Слово і час. – 2012. – № 5. – С. 100.
6. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – Ф. 1352. – Оп. 1. – Спр. 184. – Арк. 21.

Summary

Inna Nikitova

Literary Portrait of Writer in Letters and Dialogue

For the first time in Ukrainian literary criticism literary portrait of Diaspora writer O.Smotrych through the prism of reading the letters and documents of formidable war period has been studied. In that time he was lucky to work in the newspapers «Ukrainske Slovo», «Podolianyn», to be among famous cultural figures (Olena Teliha, I.Irliavskiy (Roshko), B.Yakubskiy, H.Svitlytskyi, M.Lazorskiy and other). Surrounding, letters and documents originally «flash on» the writer's world outlook, which is brightly expressed in his artistic practice.

Key words: *Oleksandr Smotrych, letter, newspaper, research, document, article, literature, writer.*

УДК 821.161.2-1.09 Шевченко (045)

АЛЛА НІКОЛАСЬВА,
викладач
(м.Хмельницький)

**Біографічний дискурс у світогляді і поетиці Тараса Шевченка
(кілька концептуальних зауваг в контексті аналізу його лірики)**

У статті аналізуються біографічний дискурс у творах Тараса Шевченка, написаних в період заслання. Доведено, що психологічні рефлексії, внутрішній монолог прочитується у формі розмови поета з самим собою, що є типовим для жанру медитативно-рефлексивної лірики. Ностальгія, роздуми про Україну «тідживлювались» власними спогадами, роздумами. Образ автора проступає майже в кожному творі, сповнений внутрішнім конфліктом.

Ключові слова: *автобіографічне, Україна, поезія, конфлікт, асоціації.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Життя і творчість Кобзаря широко відображено в працях С.Єфремова, П.Зайцева, І.Огієнка, Б.Лепкого, М.Рильського, І.Дзюби, А.Погрібного,